

TARİX

<https://doi.org/10.59849/3006-1342.2026.1.3>

UOT 327

*Xatirə Ziya qızı Hacıyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
Qafqazşünaslıq və Azərbaycan tarixi
kafedrasının müdiri
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: hacıyeva_1506@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-3962-6612*

**CƏNUBİ QAFQAZ DÖVLƏTLƏRİ VƏ AVROPA İTTİFAQI ƏMƏKDAŞLIĞI
“ŞƏRQ TƏRƏFDAŞLIĞI” KONTEKSTİNDƏ (2009–2020-ci illər)**

Məqalədə Avropa İttifaqının (Aİ) xarici siyasətində “Şərq Tərəfdaşlığı” proqramının rolu, eləcə də 2009–2020-ci illərdə Cənubi Qafqaz dövlətlərinin bu proqramda iştirakı araşdırılır. Tədqiqat çərçivəsində qarşıya qoyulmuş əsas məqsəd, Şərq Tərəfdaşlığında mövcud əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi və Cənubi Qafqaz ölkələrinin Aİ ilə çoxtərəfli formatda əməkdaşlığının davam etdirilməsində əsas istiqamətlərini izləmək olmuşdur.

Mənbə olaraq Aİ-nin və region dövlətlərinin rəsmi sənədlərindən istifadə edilmişdir. Məqalədə tarixi-müqayisəli və problem-xronoloji yanaşmalar tətbiq olunur, bu da Cənubi Qafqaz ölkələrinin proqramda iştirakının hərtərəfli təhlilinə imkan vermişdi. Məqalədə göstərilir ki, Aİ üçün “Şərq Tərəfdaşlığı” proqramının yaranmasının əsas səbəbləri tranzit yollarının və enerji mənbələrinin təmin edilməsi, təhlükəsizlik və sabitliyin qorunması, qeyri-qanuni miqrasiya və transsərhəd cinayətkarlıqla mübarizə olmuşdur.

Müəllif belə nəticəyə gəlir ki, Şərq Tərəfdaşlığı layihəsinin yaradılmasının başlıca səbəblərindən biri Aİ-nin daxili bazarı üçün karbohidrogen resursları tədarükünün şaxələndirilməsinə marağıdır. Bu münasibətlərin inkişafında Azərbaycanın Xəzər enerji ehtiyatları və onların Avropaya ixracı üçün yeni marşrutların formalaşması əsas rol oynayır.

Məqalədə əsaslandırılır ki, Avropa Komissiyasının ŞT proqramı gələcəkdə iştirakçı dövlətlərin siyasətlərini Aİ-yə yönəltməsi və nəticə etibarilə Avropanın genişlənməsinə töhfə verməsi məqsədilə hazırlanmışdır. Tədqiqatın əsas elmi problemi Aİ ilə Cənubi Qafqaz ölkələri arasında əməkdaşlığın kompleks şəkildə dərk edilməsinin zəruriliyi ilə əlaqədardır.

Açar sözlər: Şərq Tərəfdaşlığı, Avropa İttifaqı, Cənubi Qafqaz, qonşuluq siyasəti, enerji əməkdaşlığı

Giriş

XXI əsrin əvvəllərində dünyada yeni geosiyasi çağırışların meydana çıxması və neftin qiymətlərinin kəskin artımı nəticəsində təbii resursların iri miqyasda yenidən bölüşdürülməsi zərurəti yaranmışdı. Avropa İttifaqı genişlənməsinə rəğmən, enerji sahəsində xarici tərəfdaşlarla münasibətlərin tənzimlənməsi ilə bağlı strategiya hazırlığı üzərində fəal işləyirdi.

Avropa Komissiyasının texniki fəaliyyətinə siyasi komponentlərin əlavə olunması Aİ Şurasının prioritetlər sistemində dəyişikliklərə səbəb olmuşdu. Aİ-nin genişlənməsi və Türkiyənin təşkilatə mümkün ola bilən üzvlüyü Avropanın sərhədlərinin yaxınlaşmasına və Cənubi Qafqazın Avropanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsində rolunun artmasına gətirib çıxara bilərdi.

Bu mərhələdə Aİ region üçün hər bir dövlətə fərqli, postsovet məkanına ümumi yanaşmadan fərqlənən strategiya tətbiq etməklə texniki göstərmiş, Cənubi Qafqaz ölkələrini transregional Avropa layihələrinə cəlb etməyə başlamışdı.

1. Avropa Qonşuluq Siyasətindən Şərq Tərəfdaşlığı proqramına

Avropa Komissiyası 2004-cü ilin may ayında dərc edilmiş Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS) üzrə strateji sənəd ilə Cənubi Qafqaz dövlətlərini bu proqrama daxil etmişdir [15]. Bu siyasət çərçivəsində islahatların aparılmalı olduğu sahələrin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə Fəaliyyət Planı (Action Plan) hazırlanmış və regionun hər üç dövlətinə təqdim edilmişdir. Fəaliyyət planları vasitəsilə hər bir ölkəyə Avropa İttifaqı ilə əlaqələrini inkişaf etdirmək üçün eyni imkanlar veriləcək, Avropa qonşuluq proqramının ümumi siyasətinə müvafiq olaraq, bu ölkələrlə iş onların fərdi xüsusiyyətlərinə əsasən qurulacaqdır [3, s. 135].

Lakin Fəaliyyət Planında nəzərdə tutulan demokratik islahatların və Avropa dəyərlərinin cəlbediciliyinə baxmayaraq, Aİ 2008-ci ilə qədər proqramın həyata keçirilməsində ciddi uğurlar əldə edə bilməmişdi. Bunun əsas səbəbləri regionda mövcud olan münafiqliklər, eləcə də Cənubi Qafqaz dövlətləri tərəfindən Aİ-nin bəzi tələblərinin, o cümlədən demokratik islahatların region dövlətlərinin daxili işlərinə müdaxilə kimi qəbul edilməsi olmuşdu.

Bundan əlavə, Aİ tərəfindən ayrılan maliyyə və institusional resursların məhdudluğu da mühüm rol oynamışdı. Nəticədə 2004–2008-ci illərdə regionda ABŞ-ın əsas xarici aktor, Rusiya Federasiyasının isə aparıcı regional güc kimi mövqeyi üstünlük qazanmışdı. GUAM təşkilatının (Gürcüstan və Azərbaycan üzv idi) uğursuz fəaliyyəti və “Nabukko” layihəsinin iflası Aİ-ni yeni regional təşəbbüs - “Şərq Tərəfdaşlığı” proqramını irəli sürməyə vadar etdi [18].

Şərq Tərəfdaşlığı proqramının yaradılmasının bilavasitə səbəbi Avropa Qonşuluq Siyasətinin məntiqi davamı olmaqla yanaşı, 2008-ci ilin avqustunda Qafqazda baş vermiş “beşgünlük müharibə” və onun ardınca yaranan geosiyasi vəziyyət olmuşdur [5, s. 116]. Proqramın həyata keçirilməsi üçün əlavə stimül Rusiya–Ukrayna “qaz müharibələri” və 2008-ci ilin avqustunda Rusiyanın Gürcüstanı sülhə məcbur etməsi idi.

Polşa və İsveç hökumətlərinin təşəbbüsü ilə irəli sürülmüş və 7 may 2009-cu ildə Praqa sammitində qəbul edilən Şərq Tərəfdaşlığı proqramına Praqa Bəyannaməsini imzalayan altı dövlət - Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Belarus, Ukrayna və Moldova daxil olmuşdur [2, s. 263]. 2010-cu ilin iyul ayından etibarən tərəfdaş dövlətlər: demokratikləşmə, iqtisadi inteqrasiya, enerji əməkdaşlığı və insanlar arasında əlaqələr adlı dörd əsas əməkdaşlıq istiqaməti üzrə fəaliyyətə başlamışdılar [14, s. 7].

Aralıq dənizi Tərəfdaşlığının yaradılması təşəbbüsü 2007-ci ildə Fransa prezidenti Nikola Sarkozi tərəfindən irəli sürülmüş və Avropanın gələcək inkişafını cənub dövlətləri ilə əməkdaşlıqda görən layihə kimi təqdim olunmuşdur [9, s. 14]. 2008-ci ilin iyulunda “Barselona prosesi”nin (1995-ci ildə İspaniya hökumətinin təşəbbüsü ilə keçirilmiş və sülhün möhkəmləndirilməsinə yönəlmiş görüş) yenidən aktuallaşdırılması AQS-nin differensiasiyası istiqamətində atılmış ilk addım olmuşdur.

Proqramın cəlbedici məzmununa baxmayaraq, Cənubi Qafqaz dövlətləri Brüsselin yeni təşəbbüsünə kifayət qədər pragmatik yanaşırdılar. Tədqiqatçıların fikrincə, Cənubi Qafqaz ölkələrinin Şərq Tərəfdaşlığında iştirakı onlar üçün Aİ-dən əlavə iqtisadi və ixrac üstünlüklərinə səbəb olacaq, eləcə də investisiyalar əldə etmək imkanı yaradacaqdı [7, s. 301].

Şərq Tərəfdaşlığı proqramı, 26 noyabr 1996-cı ildə Brüsseldə Aİ ilə Cənubi Qafqaz ölkələri arasında imzalanmış Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişindən fərqli olaraq, daha dərindən

əməkdaşlıq mexanizmlərini nəzərdə tuturdu. Proqramın icrası zamanı Aİ hər bir tərəfdaş ölkənin “konkret vəziyyətini və öz ambisiyalarını” nəzərə almalı idi [11].

Qəbul edilmiş layihə AQS çərçivəsindən kənara çıxmırdı və Avropa rəsmilərinin sözlərinə görə, əlavə ciddi maliyyə tələbləri olmadan “köhnə xəzə yeni şərab” kimi qiymətləndirilirdi [20, s. 44]. Bununla belə, Avropa Komissiyasının sədri Benita Ferrero-Valdner 2009-cu ilin fevralında təqdim etdiyi məruzədə Şərq Tərəfdaşlığını “XXI əsrdə Avropanın xarici siyasətinin iddialı layihəsi” adlandıraraq proqramın əsas prioritetinin Avropanın enerji təhlükəsizliyi olduğunu vurğulamışdır [17].

Cənubi Qafqaz ölkələri ilə kompleks əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi üçün 173 milyon avro vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Avropa İnvestisiya Bankı Şərq Tərəfdaşlığı çərçivəsində layihələrin maliyyələşdirilməsi məqsədilə 1,5 milyard avro həcmində “Eastern Partners Facility” investisiya fondunu yaratmışdır [11].

Demokratik islahatların təşviqi məqsədilə Aİ Avropa Şurası ilə birgə altı tərəfdaş ölkədə islahatların həyata keçirilməsini dəstəkləyən “Facility” proqramını hazırlamışdır [16, s. 15].

“Enerji təhlükəsizliyi” platforması Aİ-nin bu sahədə siyasətinin mahiyyətini əks etdirirdi və tərəfdaş ölkələrin qanunvericiliyinin Avropa enerji qanunvericiliyi ilə harmonizasiyasını nəzərdə tuturdu. Bu qanunvericilik enerji bazarında monopoliyalara yol vermirdi. Bu yanaşma Rusiya hakimiyyətinin mənfi reaksiyasına səbəb olmuş və Aİ-nin siyasətini tədqiqatçı Kolerov “Avropa enerji kolonializmi” adlandırılmışdır [8].

Şərq Tərəfdaşlığı proqramı və onun bütün təşəbbüsləri bir neçə maliyyə mənbəyi hesabına maliyyələşdirilirdi. 2007–2013-cü illər üçün Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Alətinin (ENPI) 12 milyard avroluq ümumi büdcəsindən Aİ-nin şərq qonşuları ilə əməkdaşlığın inkişafına 4 milyard avro ayrılmışdır [11].

Tədqiqatçılar Şərq Tərəfdaşlığının inkişafını iki mərhələyə bölürlər: birinci mərhələ 2009–2013-cü illəri, ikinci mərhələ isə 2013–2018-ci illəri əhatə edir [6, s. 12]. Mürəkkəb və nəticələri məhdud olmuş birinci mərhələyə nisbətən, ikinci mərhələ daha dinamik və uğurlu olmuşdu.

2. Şərq Tərəfdaşlığı proqramının Cənubi Qafqaz ölkələrində həyata keçirilməsinin müqayisəli təhlili

Praqa Bəyannaməsini imzalamış Cənubi Qafqazın hər üç dövləti Şərq Tərəfdaşlığı proqramının iştirakçısı olmuşdurlar. Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanın Şərq Tərəfdaşlığına cəlb olunmasının əsas səbəblərindən biri Aİ-nin regionun sabitləşdirilməsində iştirak etməklə öz təhlükəsizliyini möhkəmləndirmək istəyindən irəli gəlirdi [4, s. 161].

Azərbaycanda aparılan ictimai rəy sorğularına əsasən, 2006-cı ildən etibarən Avropaya inteqrasiya meyli 43%-ə yüksəlmiş, Müstəqil Dövlətlər Birliyini (MDB) dəstəkləyənlərin sayı isə 15,5%-ə enmişdir. Lakin sonrakı dövrlərdə Aİ-yə dəstək tədricən azalmağa başlamışdır: 2010-cu ildə bu göstərici 32%, 2015-ci ildə isə 30% təşkil etmişdir [7, s. 302].

Azərbaycan üçün prioritet məsələ Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli olaraq qalırdı. Bu münaqişənin nizamlanmasında əsas rol oynaya biləcək tərəfdaş Azərbaycan üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Bununla belə, Şərq Tərəfdaşlığı proqramının məqsədləri arasında Qarabağ münaqişəsinin həlli öz əksini tapmamışdır, çünki proqram bu sahədə zəruri resurslara malik deyildi.

Avropa Komissiyasının korrupsiya ilə bağlı hesabatlarında GRECO (Korrupsiyaya qarşı Dövlətlər Qrupu) və Transparency International kimi beynəlxalq təşkilatların monitorinqlərinə istinad edilirdi. Bu hesabatlarda 2001–2011-ci illər ərzində korrupsiya göstəricilərinin sinusoidal xarakter daşdığı (yəni, pisləşmə və yaxşılaşmanın növbələşdiyi) qeyd olunurdu. Bununla əlaqədar olaraq, 13 iyul 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının

Prezidentinin fərmanı ilə Dövlət Xidmətləri və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi yanında “ASAN xidmət” mərkəzi yaradılmışdır ki, bu da vətəndaşların vasitəçilərsiz dövlət xidmətlərinə çıxışını xeyli asanlaşdırmış və korrupsiyanın azaldılması üzrə göstəricilərin yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur [1, v. 76].

2013-cü il Vilynüs sammiti ərəfəsində Azərbaycan xarici işlər nazirinin müavini Aİ ilə ikitərəfli əməkdaşlığın inkişafını şərh edərək bildirmişdir: “Bizim münasibətlərimiz 2006-cı ildə Aİ ilə imzalanmış enerji sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında memorandumla müəyyən edilmiş genişləndirilmiş dialoq səviyyəsində inkişaf etməlidir. Mövcud təcrübə iqtisadiyyat, nəqliyyat və kommunikasiya, tranzit, mədəni və informasiya sahələri də daxil olmaqla daha geniş istiqamətlərə şamil edilə bilər” [1, s. 165].

Şərq Tərəfdaşlığı proqramı çərçivəsində 2013-cü ilə qədər Azərbaycanın iqtisadiyyatı üçün 400–600 milyon avro vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulmuşdur [19]. 2013-cü ildə Azərbaycanın əsas ticarət tərəfdaşı olan Aİ ilə ticarət dövriyyəsi 17,9 milyard avronu keçmiş və bu, ölkənin ümumi xarici ticarət dövriyyəsinin 42%-ni təşkil etmişdir [həmin mənbə].

Enerji təhlükəsizliyi Azərbaycan–Aİ əməkdaşlığının əsas istiqamətlərindən biri olmuşdur. Bu sahədə əməkdaşlıq INOGATE proqramı ilə başlamış və Şərq Tərəfdaşlığının ikinci mərhələsində daha uğurlu nəticələr vermişdir. Xüsusilə TANAP və TAP layihələrinin reallaşdırılması Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynamışdır.

“İnsanlar arasında əlaqələr” platforması çərçivəsində Azərbaycanda Erasmus Mundus II layihəsi fəaliyyət göstərmişdir. 2005-ci ildən etibarən ölkədə Boloniya sistemi tətbiq olunur və Boloniya Bəyannaməsini qəbul etmiş ali təhsil müəssisələri Avropa standartlarına uyğun fəaliyyət göstərmişdir.

Viza sahəsində Aİ ilə danışıqlar nəticəsində 29 noyabr 2013-cü ildə Vilynüsdə Azərbaycan ilə Aİ arasında viza rejiminin sadələşdirilməsi haqqında saziş imzalanmışdır. 28 fevral 2014-cü ildə imzalanmış readmissiya sazişinə əsasən, tərəflər qeyri-qanuni miqrantların geri qəbulunu öz üzərinə götürmüşdür [10].

Cənubi Qafqazın digər dövləti Ermənistanın Şərq Tərəfdaşlığı proqramında iştirakının əsas məqsədi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsi problemi olmuşdu. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən Aİ ilə əməkdaşlıq prioritet xarici siyasət istiqaməti kimi dəyərləndirilirdi.

Ermənistanda sosial-iqtisadi vəziyyətin ağırlaşması fonunda müşahidə olunan proseslərdən biri də bu ölkədə insan hüquqlarının, söz və fikir azadlığının qorunması sahəsində mövcud vəziyyətin ağırlaşması idi. Ermənistanda kordinator Levon Zurabyanın fikrincə, son illərdə Ermənistan Prezidentlərinin (R.Koçaryan, S.Sarkisyan) həyata keçirdikləri siyasət nəticəsində ölkədə demokratiyanın inkişafı istiqamətində bir addım belə irəliləyib atılmamışdır. Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı işğalçılıq siyasəti ölkə iqtisadiyyatına ağır zərbələr vurmuş, nəticədə Aİ-nin iqtisadi inteqrasiya prosesləri lazımi nəticələr verməmişdir.

Lakin Ermənistanın Aİ ilə əməkdaşlığı ziddiyyətli xarakter daşımışdır. Belə ki, 2013-cü ildə Vilynüs sammiti ərəfəsində Ermənistan Avropa İttifaqı ilə Assosiasiya Sazişi və Dərin və Hərtərəfli Azad Ticarət Zonası (DCFTA) haqqında sənədləri imzalamaqdan imtina edərək, Rusiya Federasiyasının rəhbərlik etdiyi Avrasiya İqtisadi İttifaqına (Aİİ) qoşulacağını bəyan etmişdir. Bu qərar Aİ ilə Ermənistan arasında münasibətlərin inkişafında dönüş nöqtəsi olmuşdur.

2018-ci ildə Ermənistanda baş vermiş “məxməri inqilab” Aİ tərəfindən müsbət qarşılanmış və ölkədə demokratik dəyişikliklər üçün yeni imkanların yarandığı qeyd olunmuşdur. Lakin sonrakı dövrdə aparılan monitorinqlər göstərmişdir ki, sistemli islahatlar gözlənilən sürətlə həyata keçirilməmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, 2009–2020-ci illərdə proqramın imkanlarından tam istifadə etmək mümkün olmamışdır. Bunun səbəbləri arasında milli

münaqişələr, regional siyasi ziddiyyətlər və iqtisadi struktur problemləri olmuşdur. Ermənistan rəhbərliyi çıxış yolunu, iri sənaye müəssisələri Metsamor Atom Elektrik stansiyası, Dəmir Yolları Konserni, Mars Elektronika və Robot zavodu, qazpaylayıcı şəbəkəsi olan ArmRos Qazprom şirkətini Rusiyanın idarəçiliyinə vermişdi. Rusiya bunun qarşılığında Ermənistanın ona olan dövlət borcunun bir hissəsini ləğv etməli idi. Aİ Ermənistan şirkətlərini tədris üçün maliyyələşdirir və “EU4 Business” təşəbbüsü vasitəsilə yeni bazarlara çıxmağa kömək edirdi. Bu məqsədlə 2009-cu ildən bəri şirkətlərə təxminən 473 milyon avro ayrılmış, 25 min müəssisəyə yardım göstərilmiş, 200 yeni iş yeri yaradılmışdı [16, s.19].

Aİ Ermənistan hökumətinə seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi üçün 4,2 milyard dram (7,5 milyon avro), Ermənistan hökumətinin korrupsiya ilə mübarizə üzrə səylərini dəstəkləyərək, hökumətin anti-korrupsiya strategiyası və gömrük və sərhəd xidmətinin idarəetməsi islahatlarının həyata keçirilməsinə 14,8 milyon avro ayırmışdı. Ermənistan da 12 məhkəmə binası inşa edilmişdi. Aİ tərəfindən 1,1 milyon sakini olan Yerevanda içməli suyun keyfiyyəti yaxşılaşdırılmışdı [16, s. 17]. Aİ Ermənistanla viza rejiminin asanlaşdırılması və readmissiya haqqında danışıqlara 2012-ci ildə başlamış, 2014-cü ildə viza rejiminin liberallaşdırılması barəsində razılıq imzalanmışdı. Aİ-nin miqrasiya və sərhədlərin təhlükəsizliyi siyasəti ilə bağlı 2010-cu ildə “Ermənistan Respublikasında miqrasiyanın dövlət tənzimlənməsi konsepsiyası” haqqında sənəd imzalanmışdı [21].

Ölkədə ŞT proqramının reallaşmasında əsas problem Ermənistanın, Avropa yoxsa Avroasiya inkişaf yolunu seçməsi olmuşdu. Brüssel aydın şəkildə göstərirdi ki, Aİ üçün üçüncü variant, yəni həm Rusiya, həm də Aİ ilə birlikdə olmaq arzuolunmazdır. 2013-cü il noyabrın 6-da, Ermənistan Rusiya ilə Gömrük İttifaqına daxil olması haqqında Memorandum imzalamışdı [14, s. 7]. Şərqi Tərəfdaşlığının 2013-cü il noyabrın 28-də Vilnyus şəhərində keçirilən sammitində Ermənistan nümayəndələri Aİ ilə iqtisadi müqavilə imzalamaqdan imtina etmişdilər [13, s. 16].

Ermənistanın 2015-ci il yanvarın 1-dən etibarən Avroasiya iqtisadi birliyinə daxil olması haqqında razılıq imzalanmasına baxmayaraq, Aİ Ermənistanla əlaqələri nəinki kəsmiş, əksinə qonşuluq siyasətini yeniləmək planını hazırlamışdı. Çünki, Ermənistan üçün ŞT Avropa dövlətləri ilə siyasi və iqtisadi münasibətlərini genişləndirmək, həm də öz diasporası ilə əlaqələrini möhkəmləndirmək vasitəsi idi. Lakin Ermənistanın atdığı addımlar Aİ-nin Yerevanla əməkdaşlığa ehtiyatla yanaşmağa məcbur etmişdi [4, s. 163].

Cənubi Qafqaz dövlətlərindən Gürcüstan üçün ŞT-da iştirakı inteqrasiya proseslərinin güclənməsi, Aİ və NATO üzvlüyünə daxil olmaq məqsədini daşıyırdı. Gürcüstan məqsədyönlü şəkildə ancaq Qərbə doğru istiqamətlənmişdi. Bu istiqamət M.Saakaşvilinin, yeni lider B.İvanişvilinin, Prezident Q.Marqvelaşvilinin (proqmatik siyasətinə baxmayaraq) fəaliyyətlərində müşahidə olunurdu. Gürcüstan Aİ ilə əməkdaşlıq vasitəsilə Rusiyaya təzyiq göstərməklə, həm də Abxaziya və Cənubi Osetiyada separatist rejimlə mübarizə üçün dəstəyə nail olmaq istəyirdi. Bununla yanaşı Gürcüstan Aİ-dən maliyyə dəstəyi ilə özünün balanslaşdırılmış büdcəsini yaratmağa çalışırdı. Aİ üçün Gürcüstan Rusiyanın təsiri altında olmayan Avropa bazarlarını karbohidratla təmin etməyə qadir, tranzit bağlantı rolunu oynayırdı.

Aİ Gürcüstanda münaqişələrin nizamlanmasında xalqların özünütəyin hüququndan deyil, ərazi bütövlüyü prinsipindən çıxış edirdi. Demokratikləşmə sahəsində Aİ nümayəndələrinin hesabatlarında, Gürcüstanın müəyyən inkişafa nail olduğu göstərilirdi. Gürcüstan demokratik inkişaf yolunda Aİ-nin ŞT proqramında iştirak edərkən milli maraqları qorumağı və daxili siyasi prosesləri mümkün qədər xarici təsirlərdən uzaq tutmağı, əsas vəzifələrdən biri kimi hədəfləmişdi [7, s. 304].

2008-ci ildə Aİ viza rejiminin asanlaşdırılması və readmissiya haqqında Gürcüstanla

danışıqlara başlamışdı. 2017-ci ildən AK Gürcüstan vətəndaşlarına Aİ ölkələrinə vizasız gediş hüququ verilməsi haqqında Aİ Şurasına göstəriş vermişdi. Aİ-də miqrasiya böhranına baxmayaraq, son vaxtlara qədər vizasız rejim qalmışdı [21].

Əlverişli coğrafi şəraiti Gürcüstan ərazisindən Azərbaycan və Mərkəzi Asiya enerji daşıyıcılarını, Rusiya, İran, Ermənistandan yan keçərək, Avropaya çatdırmağa imkan verirdi. Gürcüstan AK-nın “Kreativ Avropa” proqramında iştirak edən ŞT dövlətlərindən ən müvəffəqiyyətli olmuşdu. AK-nın “Kreativ Avropa” proqramı 2014-cü ilin yanvar ayında fəaliyyətə başlamışdı. 2015-ci il fevralın 24-də Aİ-nin təhsil, mədəniyyət, gənclər və idman üzrə komissarı Tomas Harvaçic, Gürcüstan mədəniyyət və abidələrin qorunması naziri Mixail Qiorqadze ilə Gürcüstanın Avropa komissiyasının “Kreativ Avropa” proqramına daxil olması haqqında sənədi imzalamışdılar. Gürcüstanın “Kreativ Avropa layihəsində iştirakının yaradıcılıqla məşğul olan mütəxəssislər üçün yeni imkanlar əldə etmələrinə şərait yaradacağını qeyd edən nazir bildirirdi ki, *“Müqavilənin imzalanması Aİ-nin Gürcüstanla əməkdaşlığı yolunda mühüm mərhələni təşkil edirdi! Biz Böyük Avropa ailəsinin üzvünə çevrilirik* [12]. ŞT Gürcüstanda reallaşması dövründə ölkədə təhlükəsizliyin və stabilliyin vəziyyəti dəyişməmiş, 2008-ci il münaqişəsinin nizamlanması sahəsində Cenevrə danışıqları nəticə verməmişdi. Enerji sahəsində Gürcüstan mühüm tranzit bağlantı kimi enerji sferasında (BTC, Bakı-Subsa, BTE) və nəqliyyat sahəsində (TRACECA) öz rolunu möhkəmləndirirdi. Lakin Gürcüstanın şimal cənub nəqliyyat magistralının tikintisi, neft və qaz ötürülməsi məsələlərində Rusiya ilə əməkdaşlığı, daha yaxşı nəticələr verərək, mövqelərinin gücləndirilməsinə səbəb olardı.

Nəticə

Əldə edilmiş müsbət nəticələrə baxmayaraq Cənubi Qafqaz dövlətlərinin “Şərq Tərəfdaşlığı” proqramında iştirakı əməkdaşlığın bütün tərəflərini əhatə edə bilməmişdi. İlk növbədə bu onunla əlaqədar idi ki, Cənubi Qafqazın hər üç dövlətində milli münaqişə ocaqları mövcud idi. İkincisi, Ermənistan və Gürcüstan ÜTT (ümumdünya ticarət təşkilatının) üzvlüyünə gec daxil olmuş, Aİ ilə azad ticarət zonasına daxil olmaq haqqında müqavilə bağlaya bilməmişdilər. Üçüncüsü, Cənubi Qafqaz dövlətlərindən yalnız Gürcüstan Aİ ilə 2014-cü ildə Asossasiya sazişi bağlamışdı. Belə bir saziş nə Ermənistanı, nə də Azərbaycanı qane etmirdi. Çünki Ermənistan Avrasiya İttifaqına üzv olduğu üçün belə sazişə ehtiyacı yox idi. Azərbaycan isə belə saziş əvəzinə modernləşdirilmiş strateji tərəfdaşlıq razılığının imzalanmasını təklif edirdi.

Cənubi Qafqazın hər üç dövlətinin Aİ ilə münasibətləri fərqli olmuşdu. Əgər Ermənistan Gömrük İttifaqına (2014) və Avrasiya iqtisadi birliyinə (2015 yanvarın 1-dən) üzv olmağı prioritet qəbul etmiş, Gürcüstan Aİ ilə assosasiya razılığı (2014) imzalamış, Azərbaycan isə bütün bu dövr ərzində balanslı siyasət yeridib, özünün şimal qonşusu ilə münasibətləri qoruyub saxlayaraq, Avropa ilə praqmatik əlaqələr yaratmağa üstünlük vermişdi.

Çatışmayan cəhətlərinə baxmayaraq, 2009-2020-ci illər ərzində ŞT, Aİ və tərəfdaş ölkələrin əməkdaşlığının inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdı. 2017-ci ildə keçirilən ŞT Sammitində 2020-ci il üzrə 20 praktiki nəticə adlı ümumi islahat proqramının qəbul edilməsi ilə yeni yanaşmanın başlanğıcı qoyulmuşdu. Bu iddialı iş planı dörd əsas siyasət: daha güclü iqtisadiyyat; daha güclü idarəçilik daha güclü bağlantı və daha güclü cəmiyyət-gender bərabərliyi, vətəndaş cəmiyyəti media və strateji əlaqələr kimi hərtərəfli məsələlər üzrə hədəflər nəticəsində insanların həyatının daha da yaxşılaşmasına yönəlməlidir. Geniş və hərtərəfli məsləhətləşmələrin müşayiəti ilə 2019 -cu ildə programın davam edilməsi üzərində işə başlanmışdı.

Tədqiqatın elmi yeniliyi XXI əsrin əvvəlindən Aİ ilə Cənubi Qafqaz arasındakı

münasibətlərin tədricən deklarativ dialoqdan layihə və infrastruktur əməkdaşlığına keçməsinin əsaslandırılmasıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. İqtisadi Əməkdaşlıq idarəsinə göndərilən sənədlər // Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin cari arxivi. Fond 46, qovluq №30, s.s. 76, v.s. 250. №4/32-1912, 02/12, 08.11.2012.
2. Sadıqov, R. Avropa ittifaqının Şərqi siyasətində yeni meyarlar – "Avropa Qonşuluq Siyasəti", "Şərqi Tərəfdaşlığı" // Tarix və onun problemləri, 2009, №4, s. 260-266.
3. Vaqif qızı L. 1991-2008-ci illərdə Cənubi-Qafqaz-Avropa İttifaqı əməkdaşlığı (Azərbaycan Respublikası təmsalında), Bakı – 2025, 218 s.
4. Арутюнян, О.В. Армения между Россией и ЕС // *Вестник Волгоградского государственного университета*. Сер.4, История. 2011. №1(19), с. 160-164.
5. Болгова, И.В. "Восточное партнёрство": после украинского кризиса: ценность, стабильности или стабильные ценности / И.Болгова. Журнал – "Современная Европа" – 2019, №7, с. 115-123.
6. Борко, Ю.А. (2018) *Восточное партнёрство: проект, реальность, будущее* / Ю.А.Борко. Москва: ИЕ РАН, 2018. 70 с.
7. Гайнанов, Р.Р. Перспективы реализации программы "Восточное партнёрство" в странах Южного Кавказа на период 2014-2020 гг. // *Мир и политика* – сентябрь 2013, №10, с. 298-310.
8. Колеров М. "Восточное Партнёрство" чем доктрина Брежнева лучше энергетического колониализма ЕС ИА REGNUM, 02.03.2009 <http://www.regnum.ru/news/1131431.html#ixzz> (Дата обращения: 15.11.2025)
9. Мохова И.М. Французская инициатива Средиземно Морского Союза – Институт Ближнего Востока // М. 27.08.2008. Режим доступа: <http://iimes.ru/rus/stat/.2008/27-08-08b.htm> . (Дата обращения: 15.11.2025)
10. Остапенко, Е. Евросоюз и Азербайджан подписали соглашение о реадмиссии // 28.02.2014. URL: <http://www.1news.az/politics/20140222812412060> (Дата обращения: 15.11.2025)
11. Портал посвященный «Восточному партнерству» ЕС // Информационный портал «Восточного Партнерства» /URL: <http://eastbook.eu/ru/eap-faq-ru/> / (Дата обращения: 15.11.2025)
12. Сакко, П.Л. Культура 3.0: Новая перспектива программирования структурных фондов ЕС на 2014-2020 г. // Европейская сеть экспертных центров в области культуры, Брюссель: апрель. <http://www.interarts.net/descargas/interarts.2577.pdf> (Дата обращения: 15.11.2025)
13. Чернова, А.В. "Восточное партнерство" после саммита в Вильнюсе // *Вестник МГИМО* Университета. Москва: 2014. №1 (34), с.14-22. URL: <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2014-1-34-14-22>
14. ЕС, Joint Staff Working Paper, Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010, Country report.Georgia. COM (2011) 303, Brussels, 25/05/2011 SEC (2011) 649, p.7 http://es.europa.eu/enlargement/neighbourhood/pdf/key-documents/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf. (Дата обращения: 15.11.2025)
15. European Commission, communication. "European Neighbourhood policy strategy paper" cou (2004) 373 final. Brussels. 05.12.2004. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood_enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf (Дата обращения: 15.11.25)

16. European Commission External Relations Directorate General, European Neighborhood and Partnership Instrument Armenia, National Indicative Programme 2011-2013, p. 15-21. <https://www.deutscharmenischegesellschaft.de/wp-content/uploads/2010/04/EU-Kommission-NATIONAL-INDICATIVE-PROGRAMME-2011-2013-Armenia.pdf> (дата обращения: 15.11.2025)
17. Ferrero-Waldner Benita, Eastern Partnership-an ambitious projects for 21 st century European foreign policy, 20 February 2009, http://eeas.europa.eu/eastern/docs/eastern_partnership_article_bfw_en.pdf: (Дата обращения: 15.11.2025)
18. Joint declaration of the Prague Eastern partnership summit, 7may, 2009/ Council of the European Union. Brussels. 2009. 7 may - Mode of assess: http://www.consillium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589/pdf (дата обращения: 15.11.2025)
19. Review of the European Neighbourhood Policy (2015) Joint communication to the European Parliament, the council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. JOIN (2015) 50 final [URL:http://ceas.europa.eu/archives/docs/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-ine-emp_en.pat](http://ceas.europa.eu/archives/docs/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-ine-emp_en.pat)
20. Kelly, J.(2006) New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbour hood Policy // JCMS, 2006. Volume 44. Number 1. p.1. URL: <http://studium.unict.it/dokeos/2011/courses/1001283co/document/kelley.JCMS2006.pdf> (дата обращения: 15.11.2025)
21. Tanda, C.(2013) Visas: signe l accord de faqcilitation entre l'VE et l'Azerbaijan. 07.12.2013// Aİ-loqos saytı // URL: <http://www.eu.logos.org/eu-logos-nea-say-phi?idr=48 idre=30 12 nea =139 lang = fragest=0> (дата обращения: 15.11.2025)

УДК 327

*Хатира Зия кызы Гаджиева
Азербайджанского Университета Языков*

СОДРУЖЕСТВО СТРАН ЮЖНОГО КАВКАЗА И ЕВРОПЕЙСКОГО
СОЮЗА В КОНТЕКСТЕ «ВОСТОЧНОГО ПАРТНЁРСТВА» (2009–2020-е годы)
РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Восточное партнёрство, Европейский союз, Южный Кавказ, политика соседства, энергетическое сотрудничество

В статье рассматривается роль программы «Восточное партнёрство» (ВП) во внешней политике Европейского союза, а также участие государств Южного Кавказа (ЮК) в данной программе в 2009-2020-е годы. Цель исследования - проанализировать основные направления ВП в контексте укрепления уже существующего сотрудничества и его развития в многостороннем формате между странами ЮК и ЕС. В качестве источников используются официальные документы ЕС и государств региона. Применяются историко-сравнительный и проблемно-хронологический подходы, что позволяет комплексно оценить участие стран ЮК в программе. Показано, что причинами создания программы «Восточное партнёрство» для ЕС стали обеспечение транзитных маршрутов и источников энергоснабжения, поддержание безопасности и стабильности, а также борьба с нелегальной миграцией и трансграничной преступностью. Автор приходит к выводу, что одной из ключевых причин создания ВП является заинтересованность ЕС в диверсификации поставок углеводородных ресурсов

на внутренний рынок. Исследование демонстрирует, что с начала XXI века отношения ЕС и стран Южного Кавказа постепенно переходят от декларативного диалога к проектно-инфраструктурному сотрудничеству. Ключевую роль в этой динамике играют каспийские энергетические ресурсы Азербайджана и формирование новых маршрутов их экспорта в Европу. В статье обосновывается, что программа ВП была разработана Европейской комиссией с целью ориентации государств-участников на ЕС и содействия процессам европейской интеграции. Научная проблема, лежащая в основе исследования, связана с необходимостью комплексного осмысления сотрудничества ЕС и стран Южного Кавказа.

UDC 327

Khatira Ziya Hajiyeva
Azerbaijan University of Languages

COOPERATION BETWEEN THE SOUTH CAUCASUS STATES AND THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF THE EASTERN PARTNERSHIP (2009–2020)
SUMMARY

Keywords: Eastern Partnership, European Union, South Caucasus, neighbourhood policy, energy cooperation.

This article examines the role of the Eastern Partnership (EAP) program in the EU's foreign policy and the participation of the South Caucasus states in this initiative from 2009 to 2020. The aim of the study is to analyze the main directions of the EAP in strengthening existing cooperation and promoting its development in a multilateral framework between the South Caucasus countries and the EU. Official documents of the EU and the states of the region were used as primary sources. Historical-comparative and problem-chronological approaches were employed, allowing for a systematic assessment of the South Caucasus states' participation in the program. The study shows that the main drivers for the EU in establishing the Eastern Partnership program included securing transit routes and energy supplies, maintaining security and stability, and combating illegal migration and cross-border crime. The author concludes that one of the key objectives of the EAP was the EU's interest in diversifying hydrocarbon resource supplies to its internal market. The research further demonstrates that, since the beginning of the 21st century, EU–South Caucasus relations have gradually evolved from declarative dialogue to project-based and infrastructure-oriented cooperation. Azerbaijan's Caspian energy reserves and the establishment of new export routes to Europe play a central role in this development. The article also argues that the EAP program was designed by the European Commission to encourage participating states to align their policies with the EU, thereby contributing to European integration. The underlying scientific problem of this study relates to the need for a comprehensive understanding of EU cooperation with the South Caucasus countries.

Daxil oldu: 16.02.2026-cı il